

Pregledni članak

UDK: 316.75:291.7
316.75:32
172.3:32Primljeno u uredništvo: 27. studenog 2006.
Prihvaćeno za tisak: 05. veljače 2007.

Suvremeni fundamentalizam*

MARTA ZORKO**

Sažetak

Fundamentalizam se kao pojava javlja 1920-tih godina u Sjedinjenim Američkim Državama u sklopu protestantizma. Od tada do danas mnoge su se značajke tog pokreta promijenile. Suvremeni fundamentalizam prvenstveno egzistira kao ideologija s izrazitim političkim tendencijama jer ne želi utjecati na tvorce javnih politika, već ih želi tvoriti. Zatim, iako je to u samoj kontradikciji s pojmom fundamentalizma, suvremeni fundamentalizam je moderna ideologija. Pojam modernosti je ključan za poimanje suvremenog fundamentalizma. Prvenstveno zato što preuzima moderne metode oružane borbe (terorizam), služi se modernim tehnologijama (masovni mediji), preuzima moderne političke institucije (situacija u Iranu nakon revolucije 1979. godine), ali i mjerila modernog društva (odnos prema ženama). Kada govorimo o suvremenom fundamentalizmu ne možemo ne spomenuti njegovu spregu s terorizmom kao sredstvom za postizanje političkih ciljeva. Također, zanimljiva je i izrazita revolucionarna tendencija suvremenih fundamentalističkih pokreta koja se očituje u potrebi i želji fundamentalista za korjenitim promjenama cjelokupnog društva. Što se stereotipa tiče, oni samo podjaruju fundamentalističke pokrete, dajući im ili masovnu podršku (kao reakcija pojedinaca na etiketiranje) ili masovnu kritiku (isključivost), čime ih posredno potiču u "začaranom krugu". Razloge za nastanak i razvoj suvremenog fundamentalizma možemo tražiti unutar i izvan današnjeg društva, unutar i izvan jedne ili više religija ili unutar i izvan tematike terorizma.

Ključne riječi: fundamentalizam, suvremeni fundamentalizam, terorizam, ideologija, modernost

*

Rad je nastao u okviru projekta "Republika Hrvatska u europskoj sigurnosnoj arhitekturi".

**

Marta Zorko, znanstvena novakinja na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6; e-mail: mzorko@fpzg.hr

Uvod

U današnje doba kratkog i žutog novinarstva, koje prvenstveno barata brojkama i pojmovima koji stvaraju stereotipe, svakodnevno smo obasipani pojmovima kao što su terorizam, Sveti rat, fundamentalizam. Ti pojmovi već pri samom spomenu stvaraju atmosferu panike bez teorijskog i utemeljenog obrazloženja. Nažalost, ti su pojmovi najčešće pogrešno upotrijebljeni. U jednom broju članaka fundamentalizam je definiran kao Sveti rat, u drugim je pak člancima fundamentalizam kriv za sve zlo na Bliskom istoku, samo poneki fundamentalizam spominju izvan konteksta Islama, a samo rijetki van konteksta religije.¹ U novom svijetu, svijetu nakon 11. rujna bila je potrebna nova definicija terorizma.² U skladu s time potrebna je i nova definicija fundamentalizma ili neki novi naziv. Također, često dolazi i do mijenjanja pojmova fundamentalizma, konzervativizma i tradicionalizma, koji imaju neke zajedničke karakteristike, ali su u svojoj biti različiti. Zbog toga je važno na početku posvetiti prostor definiciji pojmova i distinkciji među njima. Osvrtom na razvoj pojma fundamentalizma, posebice kroz praksu političkih fundamentalističkih pokreta, dolazimo do pitanja značaja religije unutar njih. Naime, glavne teze ovog rada kreću se u smjeru istraživanja pojave suvremenog fundamentalizma, značaja religije unutar njega, povezanosti suvremenog fundamentalizma s terorizmom i stereotipa koji su

1

Shmuel N. Eisenstadt u svojoj knjizi "Fundamentalizam sektaštvo i revolucija" ističe razliku između religijskog fundamentalizma i suvremenog fundamentalizma, odnosno naglašava potrebu ponovnog definiranja samih pojmova, pa u tom kontekstu navodi profundamentalizam i fundamentalizam. Naime, razvojem fundamentalističkih pokreta uvida potrebu za njihovim odvajanjem od dosadašnjih fundamentalističkih, odnosno profundamentalističkih pokreta koji su bili isključivo vezani uz religiju, dok se suvremeni fundamentalizam naslanja na revoluciju i jakobinizam. Više vidi u: Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam, sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004. Također, Aleš Debeljak povezuje proleterse pokrete i fundamentalističke pokrete preko dijalektike elitnog vodstva širokih masa. Više vidi u: Debeljak, Aleš: *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.

2

Jedna od glavnih razlika terorizma prije i poslije 11. rujna jest njegova međunarodnost, naime iskazana mogućnost da teroristi napadnu bilo kada i bilo gdje, odnosno prelijevanje terorističkih čini van granica matične države ili područja terorističke organizacije. Zbog toga se koriste pojmovi terorizam i suvremeni terorizam. Op.a. prema predavanju doc.dr. Vlatka Cvrtila, na kolegiju "Europska sigurnost" akademske godine 2003/04. Također, V. Vasiljević terorizam u tom smislu definira kao međunarodni zločin. Ono što je specifično za suvremeni međunarodni, odnosno transnacionalni terorizam jest biranje žrtve. Naime, Vasiljević kaže kako je ključna razlika upravo to što više nema razlike između "krivih" i "nevinih". Nekada se teroristička poruka slala atentatom na "krivog" pojedinca; a danas se šalje bombom na javnom mjestu među "nevinim" građanima. Više vidi u: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 45-51. Neki autori prijelomnu godinu nastanka suvremenog terorizma pronalaze i mnogo ranije. Tako S. Drakulić suvremeni terorizam naziva novom ljevicom, gdje uočava poveznicu suvremenog terorizma i gerile. Prema tom autoru, pun procvat terorizma, te njegova transformacija u suvremeni oblik odigrala se krajem 60-tih godina pod nazivom "urbane gerile", odnosno terorizma djece obilja. Iako značajka tih studentskih protesta nije bila nasilje, povjesničari suvremenosti najčešće genuzu današnjeg terorizma istražuju od te pojave. U: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 45-51. Nadalje, W. Laqueur kao prekretnicu navodi ubojstvo Che Guevare, a uzrok rasplamsavanja suvremenog terorizma objašnjava kao reakciju na poraze gerilskih pokreta krajem 60-tih godina. Više u: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 294.

nastali u svijetu nakon 11. rujna. Detaljnije, u ovom radu istražuje se pojava suvremenog fundamentalizma kao ideologije koja je prvenstveno revolucionarna, usmjerena na rušenje političkog poretka u matičnoj zemlji, ali i šire, u kojoj se pozivanje na religiozne temelje koristi samo i isključivo kao instrument okupljanja širokih masa i njihovog održavanja na okupu. Tu je neophodan osvrt na tezu Shmuela N. Eisenstadta koji suvremeni fundamentalizam definira kao modernu jakobinsku protumodernu utopiju i heterodoksiju.³ U tom ću smjeru pokušati odgonetnuti je li suvremeni fundamentalizam poniknuo isključivo iz islamskog⁴ fundamentalizma ili je "modernizacija" fundamentalizma kao ideologije zaslužna za promjenu nekih njegovih karakteristika u svim religijama paralelno. Ili naposljetku, je li fundamentalizam od svojih početaka pokazivao jakobinske tendencije, ili je tek promjenom društva⁵ došlo do njihove realizacije. Također, intencija je istaknuti sličnosti i razlike, odnosno stupanj povezanosti suvremenog fundamentalizma i terorizma. Ne bi li ovaj rad bio aktualan i iskoristiv u praksi, treba se osvrnuti i na moguće razloge porasta fundamentalizma u islamskom svijetu, njegovim novim nasilnim i militantnim oblicima koji sežu izvan granica islamskih država. Na kraju, stereotipi i njihov utjecaja na stvarnu sliku pojave i porasta fundamentalizma zahtijevaju ispitivanje njihove uzročno-posljedične veze s promjenama unutar, u ovom slučaju, islamskog društva te njihovu utjecaju na nastanak i razvoj novih fundamentalističkih pokreta i razvoj fundamentalizma kao ideologije.

3

Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004.

4

S time da je izuzetno bitno naglasiti da se pojmom islamskog fundamentalizma barata u većini literature. U ovom radu ću preuzeti tu terminologiju iako je neophodno naglasiti kako Islam nije pojam s kojim se uvijek može baratati u takvom cjelovitom pogledu jer postoji vrlo jaka podjela, prvenstveno na šiite i sunite, a zatim i na islamističke pokrete raznih država i/ili regija. Kako navodi O. Roy "islamističke stranke su produkt date političke kulture i društva. Unatoč njihovoj tvrdnji da su supranacionalne, većina islamističkih pokreta je oblikovano prema nacionalnim jedinstvenostima. Prije ili kasnije tendiraju izražavanju nacionalnih interesa, iako pod krinkom islamističke ideologije". Prema: Roy, Olivier: Neo-fundamentalism, *www.cpi.hr*, 8.10.2006., (prevela M. Z.). S. Rushdie smatra kako se muslimani moraju naviknuti na korištenje pojma *islamistički* u negativne svrhe, kao inačicu za one pokrete koji sadrže političke konotacije, te naučiti razlikovati taj pojam od puno općenitijeg i neutralnijeg pojma *muslimanski*. Rushdie, Salman: "Yes, This is about Islam", *New York Times*, 2 November 2001.

5

Ovdje prvenstveno mislim na promjenu vizije cjelokupnog svjetskog poretka nakon 11. rujna i početka svjetske borbe protiv terorizma i militantnog islamskog fundamentalizma. U sklopu te borbe stvoreni su stereotipi na Zapadu o islamističkim pokretima, pa prvenstveno treba utvrditi koliko su oni točni. Također, nakon 11. rujna Sjedinjene Američke Države, kao svjetski lider, započele su organiziranu borbu protiv terorizma, prvenstveno usmjerenu ka islamskom svijetu. Takav otvoren pristup podjarilo je ionako "lako zapaljive" pokrete na nove konkretne akcije. Ovdje se treba zapitati o njihovim unutarnjim promjenama i uzročno-posljedičnoj vezi rasta fundamentalističkih pokreta i borbe protiv njih. op. a.

Određenje pojmova

Prema Donaldu Tayloru,⁶ čija se teza spominje u knjizi o sociološkim fenomenima pod pojmom religije, fundamentalizam ima sljedeće karakteristike. Kada skupina ljudi drži da se nedodirljivi vrhunski autoritet (obično Bog u kojeg vjeruju) dovodi u pitanje, ta skupina odlučuje da se ta prijetnja ne može tolerirati. Oni zatim jasno potvrđuju svoju vjeru u autoritet koji je doveden u pitanje. Pritom se suprotstavljaju onima koji dovode u pitanje tradicionalno vjerovanje pri čemu često koriste politička sredstva u cilju promicanja ideja za koje se zalažu. Prema takvom gledištu, fundamentalizam je ideologija koja polazi od redefiniranja i ponovnog isticanja važnosti moralnih i religioznih vrijednosti u trenutku kada dođe do evidentnih promjena. Protivi se takvim promjenama i pojedincima ili grupama koji ih podupiru. Ako se fundamentalisti u datoj situaciji pokažu uspješnima, brane tradicionalni sustav vrijednosti, ali uzrokujući promjene u tom društvu odbacivanjem promjena koje su se prethodno dogodile. S druge strane, neki teoretičari tvrde kako se u fundamentalizmu ne vraća izvornom vjerskom učenju. Tako Fred Halliday, komentirajući islamski fundamentalizam, tvrdi da takav esencijalni islam uopće ne postoji, citirajući iranskog filozofa: "Islam je more u kojem je moguće uloviti gotovo svaku vrstu ribe koju poželimo".⁷ To znači da je svaka interpretacija religije samo tek jedna od mnogo mogućih. U tom se smjeru nadovezujem i usuđujem se reći – ne samo jedna od mogućih, nego tek jedna od prikladnih u datom trenutku. Na ovom je mjestu bitno naglasiti razliku između pojmova konzervativizma, tradicionalizma i fundamentalizma. Laički rečeno, glavna sličnost ovih pojmova jest negacija modernog.⁸ Glavnu razliku čine instrumenti kojom se ta modernost negira. Također, po mom mišljenju, konzervativizam je bliže krajnosti ili suprotnosti fundamentalizma nego njegovoj sličnosti. Evo zašto. Bit konzervativizma, kako i sam korijen riječi tog naziva govori, jest očuvati, odnosno konzervirati određeno stanje u društvu ili na političkoj sceni. Iz tog aspekta se konzervativizam bori protiv modernog. Ali, fundamentalizam prvenstveno karakterizira društvena promjena,⁹

6

Taylor, Donald: "Incipient fundamentalism: Religion and Politics among Sri Lankan Hindus in Britain", u: Caplan (ur.), 1987.; u: Haralambos, Michael, Holborn, Martin: *Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 447.

7

Halliday, Fred: "The politics of islamic fundamentalism: Iran, Tunisia and the challenge to the secular state" u: Ahmed i Donnan (ur.), 1994.; u: Haralambos, Michael, Holborn, Martin: *Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 447.

8

S druge pak strane, prihvaćenje modernog je istovremeno glavna značajka koja radi distinkciju između suvremenog fundamentalizma i fundamentalizma, konzervativizma i tradicionalizma i dokazivanje ove teze jest smjer u kojem se kreće ovaj rad.

9

Uz stav da fundamentalizam uvijek uzrokuje društvene promjene ili njima teži, autori Haralambos i Holborn navode Iran kao najdramatičniji primjer kako fundamentalizam uzrokuje društvene promjene ponovnim nametanjem tradicionalnog vrijednosnog sustava. U razdoblju vladavine posljednjeg iranskog šaha to je društvo doživjelo niz promjena, među kojima i liberalizaciju tradicionalnih islam-

pa čak i revolucionarna promjena društva ili političkog poretka nakon što se ono tokom vremena razvijalo ili, prema mišljenju, fundamentalista mijenjalo. Dakle, u tom bi se slučaju konzervativizam u datom trenutku borio i protiv fundamentalizma¹⁰ i našao na suprotnoj strani krajnosti. Ono na što ću se vratiti u kasnijim poglavljima je pitanje da li do revolucionarnih promjena unutar fundamentalizma dovode religiozna vjerovanja ili je, pak, revolucionarna ideja satkana unutar ideologije fundamentalizma i čini njegovu bit. Konzervativizam u islamskom aktivizmu Barbara D. Metcalf dijeli na tri pokreta koja su međusobno vrlo različita. Na tragu promjena unutar pokreta, ovisno o razinama tradicionalizma, političke akcije i razine nasilja usporuje Deobandije, Tablighi Jama'at i Talibane, kao tradicionalne pokrete islamskog aktivizma koji su različiti, ali istovremeno na prvi pogled vrlo slični te lako može doći do zabune i njihovog miješanja s vjerskim fundamentalizmom.¹¹ Tradicionalizam podrazumijeva borbu za ispravnim prijenosom tradicije i krivi modernizirani Zapad za pogrešno prenošenje tradicionalnih tvrdnji, vjerovanja i prakse s generacije na generaciju.¹² Fundamentalisti, poput tradicionalista i konzervativista, ne priznaju dosege modernog svijeta, ali oni ne žive u svojim izoliranim zajednicama (poput amiša ili ortodoksnih židova), već imaju potrebu promijeniti svijet oko sebe i natjerati ljude da misle poput njih. Ono što je ovdje bitno napomenuti jest način kojim fundamentalisti pokušavaju promijeniti svijet oko sebe. Nasilni način, uz korištenje terorističkih metoda nameće pitanje sprege terorizma i fundamentalizma u njihovom suvremenom obliku. Iako ne postoji unificirana, međunarodno općeprihvaćena definicija terorizma, S. Tatalović navodi kako se "... teroristički čin može definirati kao napad na pripadnike tijela vlasti jedne zemlje, ci-

skih stavova prema ženama. Autori tvrde da je zbog toga došlo do revolucije u Iranu 1979. godine nakon koje je došlo do obrata. Više vidi u: Haralambos, Michael, Holborn, Martin: *Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 447.

10

Prema Edmundu Burkeu konzervativizam je uska ideologija opravdavanja aristokratskog otpora Francuskoj revoluciji (što Huntington, istina, pokušava opovrgnuti). Prema Shmuelu N. Eisenstadtu fundamentalizam je ideologija koja ima jakobinske tendencije. U takvoj konstrukciji usudila bih se ove dvije ideologije suprotstaviti. Više vidi u: Ravlić, Slaven: *Suvremene političke ideologije*, Politička kultura, Zagreb, 2003., str. 96.

11

Deobandiji su pokret koji je prvenstveno imao antikolonijalni karakter, a javio se u Indiji od 1866. do 1947. godine. Pokreti tog tipa koji se naslanjaju na učenja i tradiciju Deobandi pokreta i zagovaraju Islam kao način života u cijelosti. Tablighi Jama'at, pokret koji se javlja u Pakistanu, Indiji ali i Sjevernoj Engleskoj, prvenstveno okuplja istomišljenike u konverzaciji oči u oči te na taj način šire svoje vjerovanje, za razliku od religijskih fundamentalista koji se prvenstveno pozivaju na doslovno iščitavanje svetih spisa. Treći pokret koji autorica navodi su Talibani koji, prema njenom mišljenju, od trenutka kada su osnovali političku stranku u Pakistanu i time pokazali političke pretenzije gube vezu s Islamom koji ne priznaje sekularnu državu. Metcalf, D. Barbara: "Traditionalist" Islamic Activism: Deoband, Tablighs, and Talibs, *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006. Iako autorica zbog navedenih razloga pokrete svrstava u tradicionalne, a ne fundamentalističke, upravo definicija suvremenog fundamentalizma s novim karakteristikama ostavila bi prostora za reviziju tih teza.

12

Prema tradicionalistima, moderni Zapad je u krizi i zbog toga dolazi do pogrešnog prijenosa tradicionalnih vrijednosti. Prema: Seđvik, Mark: *Protiv modernog sveta Tradicionalizam – tajna intelektualna istorija 20. veka*, CIT, Ukronija, Beograd, 2006., str. 21-23.

vile, objekte i druga materijalna dobra radi ostvarivanja nekog političkog cilja".¹³ Prema Paulu Wilkinsonu, terorizam je sustavna uporaba zastrašivanja u svrhu prisile, obično u službi političkih ciljeva.¹⁴ Navodi da se terorizam koristi ne bi li se stvorila i iskoristila "atmosfera straha" u većoj grupi ljudi od samih žrtava nekog terorističkog čina. Terorizmom se služe grupe, manjine, pa i države. Wilkinson navodi da postoji značajna razlika između državnog i frakcijskog terora. Kaže da je državni znatno ubojitiji i često prethodi frakcijskom terorizmu ili ga uzrokuje.¹⁵ Autor također navodi podjelu terorista prema uzrocima terorističkih djela, odnosno političke motivacije.¹⁶ Vrste terorizma, prema drugoj Wilkinsonovoj tipizaciji su: nacionalistički terorizam, ideološki terorizam, religijsko – politički terorizam, terorizam jednog spora i terorizam koji podupire država. Ono što je bitno jest da bez obzira na podjele, sve vrste terorizma imaju jednu zajedničku karakteristiku – stradavanje civila. S druge pak strane, Katarina Tomaševski smatra kako nebrojene podjele terorizma samo dovode do njegove mistifikacije. Zbog toga i J. B. Bell klasificira teror, a ne terorizam, na revolucionarni teror, psihotički teror, kriminalni teror, endemički teror, vigilantni teror i autorizirani teror.¹⁷ Prema definiciji B. Jenkinsa, terorizam je surogat za rat,¹⁸ a prema definicijama W. Smitha i K. Tomaševske, terorizam je simbolički akt prenošenja poruke svjetskoj javnosti o uzrocima i ciljevima djelovanja organizacije ili pokreta, jer sam po sebi ne može proizvesti nikakve društvene promjene, a sadrži prijetnju daljnjeg korištenja nasiljem.¹⁹ F. J. Hacker u svojoj definiciji terorizma ide korak dalje upućujući kritiku današnjem društvu, ali i medijima. On kaže da je terorizam kazalište odnosno oblik masovne zabave.²⁰ Nadalje, Charles Johnson smatra da definicija terorizma zavisi dijelom o motivima i uzrocima konkretnog terorističkog čina, a drugim dijelom o tome kako je to terorističko djelo percipirala javnost.²¹ Ako smo svjesni da cjelovitost terorističkog čina sači-

13 Tatalović, Siniša: *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006., str. 118.

14 Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 29.

15 Ibid.

16 Ibid., str. 36-37.

17 Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 18.

18 B. Jenkins je pod okriljem RAND korporacije izvršio brojna istraživanja terorizma u svijetu. U: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 22.

19 Ibid., str. 23-24.

20 Ibid., str. 26.

21 Johnson, Charles: "Autopsy of Peoples War", Berkley, 1973; prema: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 291.

mentalizmom, pogotovo islamističkim. Svaki fundamentalistički pokret smatra da je njegova interpretacija religije ona prava i istinska; na taj se način oni distanciraju od pripadnika matične religije,²⁷ ali i od pripadnika drugih fundamentalističkih skupina. To je, po mom mišljenju, glavni razlog zbog čega već nije došlo do nekog tipa ujedinjenog *Svetog pohoda* islamističkih fundamentalističkih organizacija na Zapad. Kao glavne ideje socijalizma Slaven Ravlić navodi podruštvljenje, kooperaciju, bratstvo, jednakost i slobodu.²⁸ Ako uzmemo u obzir te ideje i kritiku tih ideja²⁹ možemo ponovno govoriti o nekoj vrsti paralele između fundamentalizma i glavnih karakteristika socijalizma kao predstavnika "lijevih" teorija. Karl Salamun, na primjer, koristi definiciju totalitarizma Karla R. Poppera za kritiku fundamentalističkih nazora.³⁰ On na pojmovima poput istine i isključivosti, znanja i spoznaje, individualizma, te radikalizma alternativa, gradi kritiku fundamentalizma istovremeno ga definirajući i poistovjećujući s totalitarizmom. Iako, kao što to s druge strane uviđa Stefan Durand, niti jedan islamistički pokret ne odgovara kriterijima fašizma prema definicijama eminentnih znanstvenika.³¹ On tvrdi da se neki elementi tradicionalnog fašizma mogu pronaći u muslimanskim fundamentalističkim pokretima, prvenstveno paravojno obilježje, osjećaj poniženja i kult vođe, ali istovremeno nedostaju temeljna obilježja fašizma poput ekspanzionističkog nacionalizma, korporativizma, birokracije i kulta tijela. Na ovom je mjestu potrebno osvrnuti se na nacionalizam iz razloga što mnogi fundamentalistički, pogotovo islamistički pokreti imaju za svoj cilj oslobođenje i stvaranje vlastitog poretka ili države. Osim dokaza o nejedinstvu Islama koji Olivier Roy pronalazi u nacionalnim tendencijama islamističkih pokreta pod krinkom supranacionalnosti ideologije, Roy pronalazi i niz primjera "nacionalizacije" Islama.³² Roy objašnjava i proces

27

Ili matične države, na što ću se referirati kasnije kada ću u poglavlju pod nazivom Suvremeni fundamentalizam pokušati pokazati da fundamentalisti ne uzimaju religiju kao glavni razlog okupljanja i akcije. Op. a.

28

Ibid.

29

Aleš Debeljak kritikom pojma bratstva i jednakosti (preko elitnih vođa širokih masa) u fundamentalizmu dovodi u vezu fundamentalizam i proleterske revolucije. Više vidi u: Debeljak, Aleš: *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., str. 64.

30

Salamun, Karl: *Aktualnost Karla R. Poppera za kritiku fundamentalističkih sujetonazora*, Graz, 2004, www.filozofija.net, 1. 9. 2005. godine.

31

"Ako se oslonimo na tradicionalne teorijske definicije koje su oblikovali eminentni stručnjaci za fašizam (Hannah Arendt, Renzo de Felice, Stanley Payne i Robert Paxton) primjetit ćemo da nijedan islamistički pokret koji je predsjednik G.W. Bush obuhvatio izrazom islamofašizam ne odgovara njihovim kriterijima". Prema: Durand, Stefan: *Je li islamizam fašizam?*, *Le monde diplomatique*, studeni 2006.

32

Primjeri Oliviera Roya su: Hamas, koji se brine za nacionalne interese; Turabi, koji koristi Islam kao alatku za ujedinjenje Sudana; jemenski Islah pokret koji je težio ponovnom ujedinjenju Jemena; Hezbolah; stranka Refah u Turskoj; radikalni šiiti u Iraku pod nazivom Dawa; alžirski FIS koji, iako je kao primarni cilj svoje borbe naglasio anti - Francusku orijentaciju nije našao odjeka ni u Tunisu ni u Maroku; te posebice Muslimanska braća, koja su za vrijeme Zaljevskog rata 1991. godine, u potpunosti raz-

modernizacije, odnosno vesternizacije takvih, u početku ideoloških, supranacionalno orijentiranih islamističkih pokreta. "Takvi pokreti na domaćoj političkoj sceni dovode dotada politički izopćavani socijalni sloj u politički proces. Na taj su način ukorijenjene nacionalne države i stvorena je domaća politička scena, što je početak demokratizacije. Kada je taj proces postignut islamistički pokret gubi na snazi van granica vlastite zemlje".³³ Ono zbog čega islamski fundamentalizam, nikako ne može imati poveznice ili sličnosti s nacionalizmom je način na koji se poima država u islamskom društvu. Naime, prema islamskoj teoriji i Kur'anu država kao svjetovni pojam ne postoji. Osim u sekulariziranim islamskim zemljama, crkva i država su jedno. Zbog toga konstrukcija "islamski nacionalist" ne može postojati, jer ako je netko u muslimanskom svijetu nacionalist, to znači da se bori za državu, što je protiv temeljnih pravila Islama. Baš zbog toga smatram da dolazi do velikog porasta fundamentalističkih pokreta u islamističkim zemljama, jer kako im je strana borba za političku državu, a imaju potrebu za realizacijom nekih političkih prava, preostaje im jedino revolucionarna borba pod okriljem kulturnih ili religijskih razloga unutar okrilja fundamentalizma. S druge pak strane, pojava nacionalističkih elemenata unutar islamskog fundamentalizma potvrđuje tezu rada o promjenama fundamentalizma u suvremeni fundamentalizam na temelju političnosti. Naime, neka vrsta nacionalističkog fundamentalizma bila bi podvarijanta suvremenog, ali isključivo usmjerena protiv strane sile u želji za političkom moći u vlastitom okruženju. Najbolji primjer za taj oblik "nacionalistički" orijentiranih pokreta bili bi oni usmjereni protiv kolonijalne vlasti i samim time bi dobili svoju definiciju i mjesto u povijesti, ali ne i priznanje da su dio fenomena suvremenog fundamentalizma. U tom kontekstu Paul Wilkinson spominje pokrete oslobođenja od britanske tuđinske vlasti u Palestini 1948. i na Cipru 1960. godine. Da je tomu tako, te da suvremeni fundamentalizam nema poveznice s nacionalističkim teorijama pobrinuo se Shmuel N. Eisenstadt koji navodi još jednu razliku između desnih, odnosno nacionalističkih ideologija i fundamentalizma, a to je univerzalistička orijentacija.³⁴ Prema takvom bi tumačenju fundamentalizam bio bliži lijevim nego desnim opcijama. Kod spominjanja Islama mora se definirati još jedan pojam, odnosno produbiti razliku između pojma fundamentalizma i Svetog rata. Sveti rat u muslimanskom svijetu označava dio islamske misije – preobraćenje nevjernika na Islam. Džihad, u svojoj izvornoj verziji, počinje i završava unutar islamskog društva, gdje "pravovjernici" trebaju "krivovjernike" navesti na pravi put. Tu najčešće dolazi do zabune između pojmova. Nai-

jednina, zauzimajući stavove svojih zemalja, pa je tako podružnica Muslimanske braće iz Kuvajta odobravalu intervenciju SAD-a, dok joj se podružnica iz Jordana gorko suprotstavljala. Prema: Roy, Olivier: Neo-fundamentalism, *www.cpi.hr*, 8.10.2006.

33

Ibid.

34

Univerzalizam se ovdje ne koristi u smislu međunarodnosti, već u smislu cjelokupne izdaviteljske vizije; odnosno u smislu reforme cjelokupnog društva i svih društvenih sfera. Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 93.

me, religijski fundamentalisti su ti koji imaju svoja poimanja "pravovjerno-
sti", a kako sam već navela, pokušavaju u svoju ispravnost uvjeriti što više ljudi.
Zbog takve paralele dolazi do zabuna oko poistovjećivanja fundamentaliz-
ma i Svetog rata. Farish Noor zapravo smatra da je pojam Džihada postao
plastičan³⁵ i na taj se način ukorijenio u sasvim pogrešnom kontekstu. Prema
Nooru, Džihad se slobodno prevodi kao borba ili napor spram određenog cilja.
Pojam je originalno korišten za osobnu borbu protiv moralnih iskušenja i sla-
bosti, što može uključiti i borbu protiv/sa nečijim ponosom, strahovima, tjes-
kobama i predrasudama. Postoje veliki i mali Džihad koji se odnose na sa-
moočuvanje i samobranu, a ti su pojmovi oduvijek bili definirani etničkim
sankcijama i moralnim prerogativima. S druge strane, Noor ukazuje na ne-
dostatak centralne ličnosti u Islamu koji ima svoju pozitivnu stranu – da su
svi jednaki, ali i negativnu stranu – da je muslimanski svijet prepun samop-
roglašanih vođa i osloboditelja od kojih svaki ima svoju viziju religije, države,
ali i Džihada. Zbog toga, može se pridodati, Islam kao religija ima specifičnu
sklonost fundamentalnim tumačenjima.

Povijesni razvoj pojma

Fundamentalizam se javio početkom 20. stoljeća u Sjedinjenim Američkim
Državama unutar protestantske religije. Sam izraz fundamentalizma uvri-
ježio se nakon objavljivanja niza radova, pamfleta pod nazivom *The Funda-
mentals* koji su izlazili od 1910 – 1915. godine. Prema navodu Shmuela N. Ei-
senstadta, fundamentalističke skupine doživjele su uspon sredinom 20. sto-
ljeća, kao primjere navodi *Kršćansku koaliciju* na čijem je čelu bio Ralph Reed,
Moralnu većinu pod vodstvom vlč. Jerrya Falwella ili PTL pod vodstvom Pata
Robertsona, koje su promicale kršćanski moral i trudile se postati politički ak-
tivne.³⁶ Nadalje, navodi da su se nakon toga u Europi razvile različite moderne
sekte s jakim fundamentalističkim tendencijama, posebno u Skandinaviji i
Njemačkoj. U židovskim su se zajednicama fundamentalističke tendencije
počele javljati sredinom 19. stoljeća, a u islamskom društvu dobile su izrazit
procvat krajem 20. stoljeća. Razlog tome Paul Wilkinson nalazi u uspješnosti
iranske revolucije 1979. godine. Smatra da su ostale muslimanske zemlje

35

"Da je pojam Džihada postao tako plastičan uopće ne iznenađuje. Plastičnost je naposljetku normalna
pojava u jeziku koja označava gubitak korijena nekog pojma i prevođenje istog iz jednog konteksta u
drugi". Prema: Noor, A. Farish: The evolution of "Jihad" in Islamist Political Discourse: How a Plastic
Concept Became Harder, *www.cpi.hr*, 8.10.2006., citat prevela M. Z.

36

Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 69.

37

Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb,
2002., str. 52-55.

poželjele učiniti isto.³⁷ Također, krajem 20. stoljeća javljaju se i mnogi vjerski pokreti u južnoj i jugoistočnoj Aziji, posebice u Indiji i Šri Lanki.

Suvremeni fundamentalizam

Suvremeni fundamentalizam je pojam koji će se u ovom radu koristiti za objašnjenje fundamentalizma i fundamentalističkih pokreta kakvi su danas. Ali, ne nužno svi. Zapravo, treba razlučiti unutar jednog fundamentalističkog pokreta faze od kojih neke mogu biti okarakterizirane kao suvremeni fundamentalizam, a neke mogu biti okarakterizirane kao fundamentalizam, odnosno profundamentalizam, kako ga naziva Shmuel N. Eisenstadt. Naime, neki pokreti, prema obilježjima suvremenog fundamentalizma koje ću navesti, u svom tijeku egzistiranja mogu mijenjati karakteristike vezane uz razlikovanje ovih pojmova. Evo u čemu je razlika. Glavna karakteristika suvremenog fundamentalizma (za razliku od svih ostalih, ma kako ih nazivali), jest politička akcija. Dakle, da bi fundamentalistički pokret dobio karakteristike suvremenog fundamentalizma ili neo-fundamentalizma³⁸ mora imati političke ciljeve i zacrtana sredstva kojima planira doći do tih ciljeva, bila to teroristička akcija ili neko drugo sredstvo koje uključuje nasilje. To smatra i Shmuel N. Eisenstadt: "Time dolazimo do najvažnije određujuće značajke Džamaat-i-islamija i drugih islamskih fundamentalističkih pokreta: za razliku od konzervativne uleme i modernista, fundamentalistički su pokreti prvenstveno politički, a ne vjerski intelektualni pokreti. Iako i ulema i modernisti nastoje utjecati na strukture koje odlučuju o javnim politikama, fundamentalisti teže osvojiti politički život".³⁹ Ja bih ovdje još nadodala – nasilnim sredstvima kao što je terorizam. Političke odrednice suvremenog fundamentalizma uočava i Paul Wilkinson: "U islamskom svijetu postoji duga tradicija pravednih pobuna i tiranicida, a koncepti džihada i mučeništva dio su islamske tradicije. No kada se ispituju aktivnosti skupina poput Hezbollaha, Hamas, te alžirskih FIS-a i GIA-e iznenađuje politička narav njihovih progra-

38

Novi oblik fundamentalizma o kojem polemiziram u ovom radu Olivier Roy naziva neo-fundamentalizmom. Iako Roy proučava uglavnom Talibane, on pronalazi zanimljive karakteristike neofundamentalističkih pokreta, koje se iskazuju prvenstveno u kombiniranju političkog i militantnog Džihada s konzervativnom definicijom Islama; zatim, ti pokreti su supranacionalni i za razliku od islamista koji prihvaćaju nacionalnu državu, neofundamentalisti utjelovljuju krizu nacionalne države uklješteni između unutardržavne solidarnosti i procesa globalizacije. Roy, Olivier: Neo-fundamentalism, *www.cpi.hr*, 8.10.2006. Pojam neo-fundamentalizam također koristiti Mustafa Akyol ne bi li označio tendencije suvremenog fundamentalizma. Više vidi u: Akyol, Mustafa: "Europski muslimani i traganje za duhom islama", *New Europe Review online*; 4. 9. 2005. Aleš Debeljak navodi termine "heretički modernizam" i "militantni antimoderni religiozni aktivizam" ne bi li doskočio problematici promjena ideja ideologije fundamentalizma i nedostatka adekvatnog pojma kojim bi se "novi" i "stari" oblik ideologije definirali. Više vidi u: Debeljak, Aleš: *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., str. 52.

39

Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 81.

ma. One nisu doista uključene u neki oblik panislamističkog projekta pod nadzorom Teherana. Svoje zahtjeve i opravdanja mogu zamatati u islamističke fraze, ali u biti su uključene u borbe za moć protiv svojih režima koje ka-
ne nadomjestiti vlastitim poželjnijim oblikom vlasti – Islamskom republikom Alžir, Egipat, Libanon, itd. Odatle uviđamo da je ono što se na prvi pogled čini religijskim fenomenom zapravo nastojanje na političkoj kontroli i društveno – ekonomskim zahtjevima".⁴⁰ Tako dolazimo do zaključka da su suvremeni fundamentalistički pokreti prvenstveno politički, a ne religijski pokreti. Također, tvrdim da su moderni iako se neki pozivaju na tradicijske korijene religije i društva. Evo zašto. Smatram da, iako fundamentalizam u svojoj biti poriče moderno, suvremeni se fundamentalistički pokreti modernim dostignućima uvelike služe. Pokazat ću to na par primjera. S. N. Eisenstadt⁴¹ navodi dva primjera iz kojih se može razaznati jaka moderna komponenta mnogih suvremenih fundamentalističkih pokreta (pogotovo u Islamu). Moderni fundamentalisti mobiliziraju i žene,⁴² da li za ideološku potporu, biračku, revolucionarnu... To je u suprotnosti s tradicijom u mnogim društvima, napose islamskom. Kao primjer Eisenstadt navodi mobilizaciju žena u Islamu i Latinskoj Americi. Roy, također, navodi kako je mobilizacija žena taj ključni trenutak odnosno točka raskršća između neofundamentalista, i islamista, te tradicionalnog fundamentalizma.⁴³ Drugi primjer kojeg Eisenstadt navodi odnosi se na već toliko puta spominjanu islamsku revoluciju u Iranu 1979. godine. Autor navodi da kada su nakon revolucije islamisti došli na vlast, nisu ukinuli niz modernih institucija koje nisu imale korijen u Islamu. To potkrepljuje i primjerom iz 1997. godine, kada je zbog toga imao mogućnost biti izabran, i bio izabran, slobodoumniji kandidat Hatami. Izdvaja i zanimljivo proturječje izrečeno od strane M. E. Yappa: "(islamski) fundamentalisti žele jaku državu kao glavno ulaganje u obrazovanje i modernost, ali tako da sve bude u skladu sa šaržom. Većini fundamentalista ne smeta proturječje sadržano u tom spoju."⁴⁴ Istaknuti orijentalist Bernard Lewis u svom intervjuu za časopis "Dani" navodi svoj pogled na spregu modernosti i fundamentalizma. On smatra da

40

Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 81.

41

Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 78.

42

Polemizirajući spregu suvremenog fundamentalizma i terorizma zanimljivo je primjetiti kako žene u terorističkim organizacijama imaju ravnopravnu ulogu, a postoje i slučajevi u kojima su upravo žene bile na čelu takvih organizacija (Crvena armija u Japanu, Crvene brigade u Italiji, Leila Halid bila je istaknuti sudionik terorističkih akcija PLO-a, a Ulrike Meinhoff bila je glavni ideolog njemačke frakcije Crvene armije). Prema: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 292.

43

Roy, Olivier: *The failure of political Islam*, Harvard University Press, USA, 1994., str. 83.

44

Yapp, M. E.: "Full Mosques, empty Heads", Times, literary supplement, 30. svibnja 1997.; u: Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 79.

čak ni sam pojam fundamentalizma u svom izvornom značenju nema veze s islamskom religijom. "Termini islamista, fundamentalist i integrist su moderni i nemaju ekvivalente u islamskoj prošlosti. Oni danas obično služe ne bi li označili one koji žele islamsku religiju u islamski šerijat učiniti dominantnom snagom u državi i društvu. ... Fundamentalizam i integrizam su kršćanski termini".⁴⁵ Suvremeni fundamentalizam nije značajka muslimanskog društva,⁴⁶ ali je danas zasigurno u tom društvu u porastu. Još jedan primjer modernosti fundamentalizma pronašao je Robert W. Hefner, koji kod suvremenih propovjednika pronalazi visoko razvijenu razinu upotrebe masovnog marketinga.⁴⁷ Olivier Roy modernizam, kako ih on naziva, neofundamentalista (prvenstveno Talibana koje proučava) vidi u korištenju svjetskog jezika (engleskog) i korištenju moderne tehnologije (interneta, mobitela, zrakoplova). Evan F. Kohlmann otkriva kako suvremeni teroristi koriste internet, ne samo za propagandu (filmovima kojima prikazuju mučenja i/ili veličaju sebe), već i kao glavni izvor organizacije i komunikacije koju se ne može kontrolirati.⁴⁸ Orhan Pamuk⁴⁹ smatra da je fundamentalizam u potpunosti "moderna stvar" i to dokazuje na primjeru iz područja umjetnosti. On tvrdi da, to što su nekad Kuržan i ostale knjige bile tretirane na isti način, dok to fundamentalisti odbijaju, samo potvrđuje da je fundamentalizam u osnovi moderan i nastao u želji za kontroliranjem teritorija ili države. Također, Aleš Debeljak navodi jedan drugi, jednako zanimljiv primjer modernosti fundamentalizma. Sastoji se u uspješnom prisvajanju moderne tehnike od strane fundamentalista. Ovdje se i više nego sam nameće primjer korištenja modernog oružja u svrhu nekog terorističkog čina, ali Debeljak prvenstveno daje primjer korištenja masovnih medija od strane fundamentalista. "Ako je institucija televizijskog ekrana ona koja svojom programskom mješavinom seksa i nasilja vrijeđa i potkopava moralne standarde zajednice, ali istodobno uspješno nadomještava onaj centralni fokus koji je za njegovanje harmonične prošlosti u mitskoj povijesti zauzimalo otvoreno ognjište kao fokus patri-

45

Bernard Lewis: "Izvori sukoba su sličnosti, a ne razlike", intervju je objavljen u časopisu *Dani*, br. 165, srpanj 2000. Razgovarala je Jasna Samić.

46

Walter Russel Mead u eseju koji je nedavno objavljen u časopisu *Foreign Affairs* piše o alarmantnom porastu religijskog utjecaja na vanjsku politiku SAD-a, a samim time i porastu utjecaja fundamentalizma, kršćanskog liberalizma i Pentekostalne crkve u američkom društvu. Prema: Mead, Walter Russell: "God's Country?", *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 5, september/october 2006. Time teza da je fundamentalizam u porastu isključivo u islamskom društvu nije točna, ali se o fundamentalizmu i njegovim oblicima u islamskom svijetu najviše piše nakon 11. rujna i napada na SAD. O utjecajima stereotipizacije i etiketiranja više u poglavljima što slijede.

47

Hefner, W. Robert: "September 11 and the Struggle for Islam", *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006.

48

Kohlmann, F. Evan: "The Real Online Terrorist Threat", *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 5, september/october 2006.

49

Orhan Pamuk: "Fundamentalizam je moderna stvar", intervju je objavljen u časopisu *Dani*, br. 176, listopad 2000. Razgovarao je Ahmed Burić.

jarhalne obitelji, onda fundamentalisti ne reaguju kao konzervativci ili tradicionalisti, odnosno pasivnim odmakom u neki simbolički univerzum, gdje za "magično oko" kao jedno od utjelovljenja modernog logosa i ne može biti mjesta. Fundamentalisti, naime, pokušavaju najprije izložiti duhovnu i materijalnu tradiciju modernosti radikalnoj kritici i razoružavajućem podsmijehu, a onda je konačno poraziti na njezinu terenu, njezinim sredstvima: beskompromisna upotreba mehanizama radijske, televizijske i kompjuterske (internet) manipulacije u kontekstu fundamentalističkog prisvajanja moderne paradigme služi subverzivnom potkopavanju samih modernih vrijednosti. Kao primjer može se navesti veliki (elektronski i financijski) imperij protestantskih propovjednika i evangeličkih svećenika u Sjevernoj Americi čija propovijedaonica sve više, ako ne i potpuno postaje televizijski studio...⁵⁰ Na taj način Debeljak tvrdi da su fundamentalistički pokreti jedna vrsta protestnih društvenih pokreta koji reaguju na paradigmu modernosti, ali nisu nužno reakcionarni; kaže da su inovativni, ali ne nužno konzervativni. "Zato", kaže Debeljak, "pristalice fundamentalizma za sebe i svoje "ovčice" lako mogu potražiti mjesto u dinamici modernog društvenog života".⁵¹ Ono što se nadalje treba naglasiti jest činjenica da je fundamentalizam prvenstveno ideološki, a tek zatim religiozni pokret. Jedan od glavnih dokaza tome bilo bi nasilje. Fundamentalisti se vrlo često služe nasiljem ne bi li ostvarili svoje ciljeve, a nerijetko i terorističkim činima u kojima umiru civili. Svaka religija u svojoj biti sadrži nenasilje, pacifizam i altruizam. Samim time, pokreti koji se služe prvenstveno nasiljem kao legitimnim sredstvom ne mogu biti religijski pokreti. Činjenica je da iako teroristi javno priznaju svoja djela, odgovornost za njih pripisuju svom oponentu, koji je "kriv" što je terorist morao reagirati;⁵² time sam pokret ne bi bio kriv za napad, ali s druge strane, istinski religijski pokret imao bi problema sa počinjenjem terorističkih djela kao takvih. Političko nasilje, upotrijebljeno za stjecanje vlasti ili za održavanje vlasti, je prvenstveno političko – prema tome, pojednostavljeno

50

Debeljak, Aleš: *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., str. 54-55.

51

Ibid., str. 56.

52

J. Schreiber objašnjava tu tezu na primjeru ubijanja talaca, kada pod prijetnjama terorista, taoce zapravo ubijaju oni koji ne izvršavaju zahtjeve terorista. Prema: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 35.

53

Istraživanje Pew Research Centra obuhvatilo je 17 776 muslimana iz 6 muslimanskih zemalja i 11 azijskih i zapadnih nacija uključujući SAD. Istraživanje je pokazalo kako su muslimani uglavnom protiv nasilja, u velikoj većini slučajeva ne opravdavaju bombaše samoubojice nikakvim ciljem (uz malu iznimku u Libanonu); a percepcija svih pripadnika religija jest ta da je ona druga religija ta koja je nasilna. Prema: Martin, Mike: "Islam and Terror: The Missing Link", u: *Critical mass, inner space*, november/december 2005.

54

Eisenstadt, Shmuel N.: *Fundamentalizam sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 74.

nom logikom, pokreti koji se koriste prvenstveno nasiljem za ostvarenje svog cilja imaju politički, a ne religijski predznak. Nasilje u posljednje vrijeme dobija čvrstu poveznicu s Islamom, iako to u stvarnosti ne mora biti tako. Istraživanje Pew Research Centra iz 2005. pokazalo je kako muslimani nasilje ne smatraju opravdanim ni u kojem slučaju.⁵³ Također, S. N. Eisenstadt⁵⁴ smatra da je ono što povezuje mnoge sektaško – ideološke, autoritarne (i na lijevoj i na desnoj) sa fundamentalističkim pokretima jest vrlo nizak prag tolerancije neodređenosti i na osobnoj i na kolektivnoj razini, što smatram da je na tragu svjetonazora i pogleda na društvo unutar takvih pokreta koji bi se mogli okarakterizirati kao "crno – bijeli svijet", onog izrazito izraženog za i protiv. Na tom tragu Eisenstadt navodi stavke prema kojim se mogu uočiti jakobinske tendencije. One se prvenstveno očituju u potrebi za mijenjanjem društva, povezivanju centra i periferije i u posvećivanju rekonstrukcije centra povezane s nasiljem i terorom. Također, kao i kod velikih revolucija i lijevih totalitarnih pokreta umanjuje se značaj primordijalnih komponenti kolektivnog identiteta,⁵⁵ što znači da se ističe ono što je univerzalnije, na primjer religijsko, a ne nacionalno, etničko ili lokalno. S. N. Eisenstadt uočava mnoge sličnosti između komunističkih i fundamentalističkih pokreta i režima. Zajedničko im je prvenstveno to što imaju vrlo snažne izbaviteljske vizije. One podrazumijevaju i potporu mase koja se sastoji od skupa vrlo različitih pojedinaca. Oni se identificiraju prema načelu univerzalnog. Ostvarenje vizije, odnosno oslobođenje nudi se i događa se sada i ovdje, a ne u nekim nedefiniranim religijskim okvirima (npr. u raju). Oba pokreta naglašavaju aktivnu izgradnju novog društva političkim djelovanjem uz visoku razinu predanosti. Legitimacija takovog poretka je u oba slučaja neupitna zbog izbaviteljske vizije elite, kojoj naočigled ne treba odobravanje puka, iako je ono uključeno zbog mobilizacijske snage naroda sadržanog u samom pokretu. Čak je ovim pokretima donekle i "neprijatelj" isti – komunizmu, Sjedinjene Američke Države u obliku predstavnika kapitalizma, a fundamentalizmu, Sjedinjene Američke Države u obliku predstavnika iskvarenog, globaliziranog, modernog svijeta. Ono u čemu Eisenstadt⁵⁶ uočava najveću razliku jest pokušaj komunističkog društva zbog napretka, a fundamentalisti ga žele mijenjati zbog negiranja posljedica koje taj napredak donosi. S obzirom na zaključak kako suvremeni fundamentalizam ima isključivo političke tendencije, a time i društvene implikacije, a ne isključivo religijske, pojmu fundamentalizma moramo pristupiti i iz perspektive sociološke teorije. Prema Parsonsu,⁵⁷ društvena evolucija stalno stvara napetosti koje su izvor suprotstavljanja. Te su pojave obuhvaćene pojmom dediferencijacije koja oz-

55

Ibid., str. 76.

56

Ibid. str. 90.

57

Fanuko, Nenad: "Elementi Parsonsove teorije ideologije", Hrvatska znanstvena bibliografija, *Revija za sociologiju*, br. 33, 2002.

načava devijantan proces u društvu odnosno društvenu evoluciju obrnutu od pojma diferencijacije. U tom se smislu dediferencijacija shvaća kao devolucijski proces, kao neka vrsta povratka na prijašnji stupanj društvenog razvoja. Tako se "dediferencijacija interpretira kao vrijednosna specifikacija (nasuprot vrijednosnoj generalizaciji), odnosno kao pokušaj obnavljanja i oživljavanja apsolutnih moralnih vrijednosti ugroženih diferencijacijom. Pretpostavlja se, naime, da procesi društvene diferencijacije čine krajnje problematičnima postojeće vrijednosti i definicije zbilje, kao i pripadnost različitim grupama, pa se kao reakcija javljaju različiti fundamentalistički pokreti koji se tome suprotstavljaju".⁵⁸ Parsons dalje objašnjava da je u objašnjenoj situaciji u društvu karizma suprotstavljena vrijednosnom apsolutizmu (fundamentalizmu). Za Parsonsa karizma ne znači radikalni prekid s postojećim nego vrijednosnu inovaciju koja se nastavlja na postojeće. Obje te težnje za promjenama u društvu Parsons dijeli u četiri kategorije⁵⁹ s obzirom na poželjnost i vjerojatnost da se dogode. Prema dosadašnjim zaključcima, suvremeni fundamentalizam je u Parsonsovoj tipologiji bliži četvrtoj revolucionarnoj varijanti nego varijanti klasičnog fundamentalizma koji biva odbačen u društvu zbog svoje devijantnosti. Prvenstveno zbog sve većeg odjeka u islamskom svijetu ili uspjeha iranske revolucije. Prema sociološkoj teoriji dediferencijacije Nenad Fanuko pronalazi zanimljivu poveznicu revolucija i religijskih okupljanja: "...obje vrste pojava mogu se shvatiti kao manifestacije dediferencijacije: u takvim se situacijama izjednačavaju prethodno nastale društvene razlike i svi se pojedinci tretiraju jednako. Dok se u tradicionalnim društvima takva obnavljanja odvijaju kroz ritualnu dediferencijaciju (povezanu s religijom), u modernim društvima te su iznimne prigode postale izrazito političke, mada nisu posve izgubile religijsku notu. Primjeri za to jesu kulturna revolucija u Kini i islamska revolucija u Iranu. Općenito, može se zaključiti da je zajednička osobina religijskih obnova, revolucija i nacionalističkih pokreta nastojanje da putem dediferencijacije integriraju i mobiliziraju ("probude") velik broj heterogenih pojedinaca u jedan narod".⁶⁰ Na tom tragu dolazimo do još jedne zanimljive teze. Naime, Fanuko kaže da se u tradicionalnim društvima obnavljanja odvijaju unutar religijskih rituala, a u modernim unutar politi-

58

Ibid.

59

Prvi je slučaj kada je pokret toliko devijantan da otpadne sociološkom prirodnom selekcijom; Tu Parsons kao primjer navodi fundamentalizam, drugi je slučaj rezerviran za pokrete koji nude samo male promjene pa bivaju apsorbirani, treće, situacija predviđa mogućnost konflikta između inovacijskog i uspostavljenog sektora u društvu, recimo revoluciju, dok četvrti slučaj Parsons preferira, a on podrazumijeva karizmatičku inovaciju, instituciju nove razine vrijednosne generalizacije. Ibid.

60

Fanuko, Nenad: "Elementi Parsonsove teorije ideologije", Hrvatska znanstvena bibliografija, *Revija za sociologiju*, br. 33, 2002.

61

Izvorni pojam upotrijebljen u članku je *Revivalisam* koji podrazumijeva obnovu šireg interesa prema nečemu, posebice u religiji. op.a. Prema: Beeman, O. William: "Fighting the Good Fight: Fundamentalism and Religious Revival", u: MacClancy, J. (ur.): *Anthropology for the Real World*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.

čkih okvira. Wiliam O. Beeman religijsku obnovu,⁶¹ uz još tri kategorije, ortodoksiju, evangelizam i društvenu akciju, smatra temeljem bilo koje rasprave o fundamentalizmu. Dapače, obnoviteljski karakter fundamentalizma smatra njegovom najvažnijom odrednicom. Dinamika takve obnove čvrsto je povezana sa dinamikom grupe. Kada sociološka grupa osjeti pad vlastite moći ili autoriteta zbog socijalne promjene, za to počinje kriviti i unutarnje i vanjske činioce. Iznutra, grupa tada mijenja sebe ili mijenja stav prema vanjskom svijetu. Izvana, grupa pronalazi *Drugog*, identificira ga kao krivca i zalaže se za otpor (često i nasilnim metodama). Antropološko shvaćanje takvih pokreta Anthony F. C. Wallace⁶² vidi kroz nekoliko faza. Društvena promjena izaziva kulturnu napetost unutar društva. Kulturna napetost izaziva pokušaj prilagodbe i vodi do razbijanja društvenih obrazaca što izaziva poremećaje u funkcioniranju društva. Kao odgovor na kulturnu napetost, fundamentalizam se javlja kao oblik ortodoksnog preformuliranja društvenih obrazaca, što se onda širi putem evanđelja i/ili jedne ili nekoliko karizmatičnih osoba. Analiza ciklike obnoviteljskih pokreta Wallacea djelomično se podudara i sa tzv. *socijalnim dramama* koje objašnjava Victor Turner. Sličnu strukturu kojom objašnjava uspon fundamentalizma navodi Eric Sharpe. On u razvoju fundamentalnih pokreta vidi tri faze: odbijanje, prilagodbu i reakciju.⁶³ Wiliam O. Beeman smatra kako takvi fundamentalistički pokreti mogu biti i pozitivni i negativni u efektima koje imaju na društvo, a granica je najčešće korištenje nasilja.⁶⁴ Promatrajući šestotinjak godina kulture Bliskog istoka, poznati arapski povjesničar Ibn Khaldun (1958) primjetio je kako popularnost religije u muslimanskom svijetu oscilira između svojih krajnosti u kulturnim krugovima svojstvenim Bliskom istoku zbog specifičnosti u društvenoj organizaciji i ekologiji.⁶⁵ Zasigurno je u ovim raspravama o suvremenim oblicima fundamentalizma najzanimljivije govoriti o Islamu, i to iz više razloga. Prvenstveno zato što je fenomen porasta fundamentalističkih pokreta u tom dijelu svijeta značajan, zatim, oni dobivaju nove karakteristike, ali također, nakon primjera napada na New York, Madrid ili London, predstavljaju prijetnju mnogima.

62

Prema: Beeman, O. Wiliam: "Fighting the Good Fight: Fundamentalism and Religious Revival", u: MacClancy, J. (ur.): *Anthropology for the Real World*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.

63

Ibid.

64

Ibid.

65

Prema: Hefner, W. Robert: September 11 and the Struggle for Islam, *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006.

66

Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 36-37.

Fundamentalizam i terorizam

Terorizam je ideološki neutralan, pa tako može poprimiti karakteristike borbe za bilo koji cilj. Wilkinson donosi podjelu terorista prema uzrocima terorističkih djela ili političkoj motivaciji i svrstava ih u pet kategorija⁶⁶ od kojih su nama posebno značajne dvije. U kategoriji *terorizma kojeg podupire ili sponzorira država* autor navodi primjer Irana,⁶⁷ teroristi *jednog spora* su one organizacije koje se zalažu za jedno pitanje u ime kojeg vrše terorističke čini. *Nacionalistički terorizam* je ona vrsta terorizma usmjerena političkom samoodređenju. One nama zanimljive kategorije su *religijsko – politički terorizam*, u koji autor svrstava fundamentaliste i navodi skupine poput Hezbolla-ha i Hamasa kao primjer, *te ideološki terorizam* čiji pripadnici žele promjenu cjelokupnog političkog, društvenog i ekonomskog sustava ili prema desnom ili prema lijevom modelu.⁶⁸ Ono što primjećujem je da suvremeni fundamentalisti pripadaju potonjoj skupini, iz više razloga. Otkada je suvremeni fundamentalizam prešao u globalne razmjere, ima moderne tendencije i nove ciljeve. Teroristički napadi van regije i pokušaji za utjecajem na međunarodni politički poredak govore o suvremenim fundamentalistima kao skupini koja terorističke akcije poduzima iz ideoloških razloga. Krajnji je cilj promjena cjelokupnog sustava u razmjerima širim od same regije u kojoj egzistiraju. I sam Wilkinson, govoreći o islamskim ekstremistima spominje njihovu usmjerenost na promjenu cjelokupnog društva i svjetskog poretka. "Uspon grupa ekstremnih islamskih fundamentalista koji nadahnjuje, a u mnogim slučajevima i aktivno ohrabruje islamistički revolucionarni režim u Iranu, i koje su spremne povesti džihad protiv prozapadnih arapskih režima s namjerom uspostavljanja islamskih republika umjesto njih. GIA (Alžir) i Islamska grupa (Egipat) nisu ograničeni na šiite – primarni su im ciljevi režimi na vlasti, te njihova vojska i intelektualci. Terorizam je ovdje samo jedno od oružja u široj borbi, druga su propaganda, suprotstavljanje izborima, te stvaranje masovne podrške putem niza socijalnih, zdravstvenih, obrazovnih i kulturnih aktivnosti pod kontrolom fundamentalnih pokreta. Ono što je ključno za ove grupe jest to da nisu samo protiv Izraela, SAD-a, već čitavog zapadnog svijeta".⁶⁹ Ono što autor posebno naglašava je specifičnost nekih suvremenih islamističkih fundamentalnih terorističkih skupina. Naime, neke djeluju kao neza-

67

U kontekstu terorizma koji podupire država Olivier Roy navodi kako je do 1981. i uspjelog atentata na Sadata, islamski terorizam bio isključivo unutarnja politička stvar države. Nakon te godine, terorističke grupe počinju pronalaziti sponzore u državama poput Irana, Sirije, Libije i Iraka. U tom su kontekstu koristili za destabilizaciju konzervativnih država i borbu protiv utjecaja Zapada. Više vidi u: Roy, Olivier: *The failure of political Islam*, Harvard University Press, USA, 1994., str. 115.

68

Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 36.

69

Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 79.

visne grupe, pod vodstvom samo svog duhovnog vođe (ne sponzorira ih država ili neka veća organizacija). Prema Robertu M. Youngu, svi fundamentalisti slijede određeni uzorak. Citirajući Karen Armstrong navodi kako fundamentalisti ne smatraju svoju borbu konvencionalnom borbom za političku moć, već borbom dobra i zla. Da bi izbjegli zagađivanje ideje često prelaze iz mainstreama u kontrakulturu. Karen Armstrong također navodi kako današnji fundamentalisti nisu nepraktični sanjari. Potvrđujući tezu o mijeni fundamentalizma u današnje doba smatra kako su suvremeni fundamentalisti prešli iz utopije u realizam. "Oni su apsorbirali pragmatičnu racionalnost modernosti i pod karizmatičnim vodstvom redefinišu ideologiju nudeći vjernicima *plan akcije*".⁷⁰ Robert M. Young suvremene fundamentaliste vidi u tri grupacije: ultradesnim militantima u SAD-u, ekstremnim rasistima (koji se koriste linčovanjem kao terorističkim činom) i al-Qaeda. Young povezanost terorizma i fundamentalizma pronalazi u zajedničkim motivima takvih grupa i zajedničkim korijenom nezadovoljstva u današnjem svijetu.⁷¹ Upravo u nasilnoj slici današnjeg svijeta Charles Tilly pronalazi korijen problema. Tilly smatra kako je kolektivno nasilje promijenilo oblik u drugoj polovici 20. st. i stvorilo i sliku današnjeg svijeta. "Nasilje i teror zadržali su usku povezanost sa političkom borbom. Kao i u konvencionalnom ratovanju, počeli su predstavljati nastavak politike *drugim sredstvima*".⁷² Walter Laqueur, kako sam već navela, ključnim za suvremenost terorizma smatra stvaranje nove ljevice i gradske gerile.⁷³ Ako uzmemo u obzir da je proces globalizacije, modernizacije i urbanizacije uvelike utjecao na redefiniciju fundamentalizma stvarajući sasvim novi oblik – suvremeni fundamentalizam; onda su to isti uzroci koji su prema Laqueueru utjecali na suvremenost terorizma. Na taj način dolazimo i do najčvršće poveznice suvremenog fundamentalizma i suvremenog terorizma – međusobnog ispreplitanja u kojem suvremeni fundamentalizam čini ideološku podlogu, a suvremeni terorizam metodu ostvarivanja političkih ciljeva revolucionarnih pokreta modernog doba.

70

Armstrong, Karen: *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam*, Harper – Collins, 2000. u: Young, M. Robert: *Fundamentalism and Terrorism*, www.cpi.hr, 8. 10. 2006.

71

Prema: Young, M. Robert: *Fundamentalism and Terrorism*, www.cpi.hr, 8. 10. 2006.

72

Prema: Tilly, Charles: *Violence, Terror and Politics as Usual*, www.cpi.hr, 8. 10. 2006.

73

"Laqueur vidi u porazu gerilskih pokreta krajem 1960-tih godina jedan od najvažnijih uzroka rasplamsavanju terorizma, a prekretnicom smatra ubojstvo Che Guevare. Šezdesetih godina unutar ljevičarskih pokreta u svijetu postojalo je vjerovanje da je gerila današnja panacea – univerzalna metoda kojom revolucionari mogu posvuda polučiti uspjeh. Ta se ideja pokazala neostvarivom, posebice zbog brutalnih reakcija kojima je ugušen najveći broj gerilskih pokreta. Takvo slamanje dovelo je do stvaranja ideje o premještanju gerile iz ruralnih sredina u metropole, pa se pojavio i pojam gradske gerile. Urbana gerila pokazala je veće mogućnosti preživljavanja u uvjetima današnjice, ali i neusporedivo veći publicitet svojeg djelovanja zbog bitno izmjenjene strategije. Za razliku od gerilskih akcija koje su u ruralnim sredinama težile mobiliziranju ljudi i uspostavljanju oslobođenih zona, metode urbane gerile privukle su pažnju svjetske javnosti terorističkim akcijama usmjerenim na simbole državne vlasti." Prema: Tomaševski, Katarina: *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983., str. 294-295.

Stereotipi prouzrokovani fundamentalizmom

Slika koju ljudi imaju o nekom fenomenu često zna biti stvorena pod utjecajem stereotipa. Ono što se u takvim pričama često izostavi jest izvorište takvih iskrivljenih slika i njihovo plasiranje, koje se najčešće izvodi u obliku propagande. Zapadni je svijet uvijek imao svog više ili manje imaginarnog "neprijatelja". Valjalo bi istražiti jačinu uzročno – posljedične veze stereotipa i nastanka istinskih prijetnji. Stereotipi vode ka jednoj vrsti getoizacije, isključivosti i etničkog čišćenja ili, s druge pak strane, do jednog oblika začaranog kruga u kojem ti stereotipi, iako su na početku bili lažni, prerastaju u istinitu i ozbiljnu prijetnju. Kao primjer navela bih fenomen etiketiranja iz sociološke teorije. Fenomen se sastoji u tome da ako nekog pojedinca društvo ili njegove institucije etiketiraju kao devijantnog, veća je vjerojatnost da će on takav i postati. Iako se teorije ispitane na pojedincu ne mogu primijeniti na istraživanja ponašanja grupa u cijelosti, postoji hipotetska bojazan da intenzivno isticanje islamskog društva kao negativnog unazad par godina od strane Zapada i pokušaj nametanja zapadnih normi kulturnom, pa i političkom invazijom, moglo doprinijeti razvoju novih oblika fundamentalističkih pokreta i njihovoj sve većoj popularizaciji, pogotovo među mladom populacijom koja je i inače sklonija krajnjim rješenjima.

Zaključak

Suvremeni fundamentalizam novi je koncept ideologije koji sa fundamentalizmom dijeli samo ime i korijene. Danas se fundamentalizam u svom novom obliku ne zasniva više isključivo na religijskom izolacionizmu, već novim oblicima borbe (terorizam) i novim ciljevima te borbe (politička vlast). Takav pokret nastao je kao izraz nezadovoljstva prema svemu što donosi modernizacija, ali ne njenim odbacivanjem, već korištenjem njenih dostignuća protiv nje same. Kao što se može vidjeti iz stavova mnogih autora, suvremeni terorizam i suvremeni fundamentalizam nastaju pod utjecajem modernizacije, globalizacije i urbanizacije između 60-tih i 80-tih godina prošlog stoljeća i u tijeku svog razvoja se isprepliću. Terorizam, kao metoda borbe koja se u to vrijeme počinje radikalno mijenjati prema konceptu međunarodnog terorizma, mijenjajući prostor djelovanja, ali i primarne žrtve, ideološki je neutralan. Zbog toga suvremeni fundamentalizam, promijenjen iz temelja, prihvaća metode borbe svojstvene terorizmu kao izrazito uspješne. Terorizam ovdje ubrajam kao jedan od dokaza modernosti suvremenih fundamentalističkih pokreta jer se naslanja na moderne izume suvremene tehnologije, i za počinjenje samog terorističkog čina (internet, bombe, logistika, pa i masovni mediji), ali i za stvaranje atmosfere straha nakon samog čina (masovni mediji). Suvremeni fundamentalizam uz karakteristiku modernosti ima i karakteristiku političke ideologije. Prven-

stveno zato jer za krajnje ciljeve ima osvajanje vlasti u jednoj ili više država i njihovo uređenje u skladu s vlastitim svjetonazorima. Osnovna je razlika u tome što religijski pokreti kao krajnji cilj imaju utjecanje na političku sferu ne bi li se donijeli neki zakoni ili ne bi li se javne politike usmjerile u nekim drugim smjerovima. Suvremeni fundamentalistički pokreti kao krajnji cilj imaju preuzimanje te vlasti. Ono zbog čega također smatram da su fundamentalistički pokreti prvenstveno politički, a ne religijski je intenzivan porast nasilja. Naime, religije su u svom temeljnom obliku prvenstveno pacifističke. Također, terorizma se groze i osuđuju ga vođe ili predstavnici svih glavnih svjetskih religija, a prema anketama i vjernici. Prihvatanjem nasilnih metoda ili osvajачkih ratova koji nisu opisani u svetim knjigama moderni fundamentalisti postaju isključivo političkim ciljevima vođeni pokreti. Također, suvremeni fundamentalizam pripada ideologijama s obzirom da sadrži skup političkih ideja kojima nudi institucionalizirani okvir. Ako smo definirali suvremeni fundamentalizam kao modernu političku ideologiju i zaključili da se u potpunosti u tom obliku javlja tek odnedavno, pokušat ću dokučiti zašto. S obzirom da se od propasti socijalizma na globalnoj razini nije pojavila alternativa kapitalističkom društvu kojim su mnogi nezadovoljni, jedan od razloga razvoja fenomena suvremenog fundamentalizma možemo pokušati potražiti ovdje. S obzirom da svaki sistem teži ravnotežnom stanju, propašću drugog pola u obliku socijalizma otvorila se praznina za novu ideologiju koja po svojoj definiciji već na samom početku mora biti suprotnost već postojećem unilateralnom poretku. Drugi bi razlog mogao biti brza globalizacija kojom neka tradicionalna društva imaju osjećaj da im se kulturološki, religijski i moralno neizbježno nameću neke norme. Odgovor bi se mogao javiti u obliku političke ideologije iz razloga što bi jedino ona imala dalekosežnije posljedice. Treći razlog bi mogao biti geopolitički. Na tragu teorija o novom svjetskom poretku, islamistički se fundamentalisti javljaju kao opcija koja bi mogla pokušati suprotstaviti se Zapadu. Islamski svijet je zbog svojih različitih pogleda na tumačenje religije, Zapada, graničnih sporova i nejednakog bogatstva prilično razjedinjen. Iako malo vjerojatna, jedina šansa za njihovo ujedinjavanje postoji u nekakvom obliku sveislamskog fundamentalističkog pokreta u kojem bi sitne trzavice mogle biti zaboravljene pod kupolom univerzalističke identifikacije fundamentalizma. Četvrti razlog bila bi stereotipizacija i stvaranje predrasuda nakon kojih, možda dosad pacifistički pokreti, na mržnju odgovaraju mržnjom. Na pitanje da li je suvremeni fundamentalizam poniknuo isključivo iz islamskog fundamentalizma ili su se karakteristike razvijale u svim religijama podjednako, odgovor je dvojak. Svakako da se suvremeni oblik fundamentalizma nije razvio jedino u islamu, ali je unutar islama zasigurno dobio poseban odjek. Zbog sve većeg porasta takvih pokreta u islamskom društvu, Zapad stvara stereotipe koji vode prema još dubljem jazu između civilizacija i sve većoj islamofobiji.

Literatura:

- Akyol, Mustafa, "Europski muslimani i traganje za duhom islama", *New Europe Review online*, 4.9.2005.
- Beeman, O. William, "Fighting the Good Fight: Fundamentalism and Religious Revival", u: MacClancy, J. (ed.), *Anthropology for the Real World*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.
- Crespi, Franco, *Sociologija kulture*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
- Debeljak, Aleš, *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
- Durand, Stefan, Je li islamizam fašizam?, *Le monde diplomatique*, studeni 2006.
- Eisenstadt, Shmuel, N., *Fundamentalizam, sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- Fanuko, Nenad, "Elementi Parsonsove teorije ideologije", Hrvatska znanstvena bibliografija, *Revija za sociologiju*, br. 33, 2002.
- Haralambos, Michael, Holborn, Martin, *Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Hefner, W. Robert, September 11 and the Struggle for Islam, *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006.
- Jevtić, Miroljub, *Suvremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Beograd, 1989.
- Kepel, Gilles, *Jihad – the Trail of Political Islam*, Harvard, Reprinted in USA, 2002.
- Kohlmann, F. Evan, "The Real Online Terrorist Threat", *Foreign Affairs*, vol. 85., no. 5., September/October 2006.
- Lewis, Bernard, "Izvori sukoba su sličnosti, a ne razlike", *Dani*, br.165, srpanj 2000.
- Mead, Walter Russell, "God's Country?", *Foreign Affairs*, vol. 85., no. 5., September/October 2006.
- Naqvi, Ali Mohammed, "Islam and Nationalism", *Islamic propagation organization*, 1985.
- Pamuk, Orhan, "Fundamentalizam je moderna stvar", intervju, *Dani*, br.176, listopad 2000.
- Ravlić, Slaven, *Suvremene političke ideologije*, Politička kultura, Zagreb, 2003.
- Rodin, Davor, *Prijepis politike*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Roy, Olivier, *The failure of political Islam*, Harvard University Press, USA, 1994.
- Roy, Olivier, Neo-fundamentalism, *www.cpi.hr*
- Rushdie, Salman, "Yes, This is about Islam", *New York Times*, 2 November 2001.
- Salamun, Karl, "Aktualnost Karla R. Poppera za kritiku fundamentalističkih svjetonazora", Graz, 2004., *www.filozofija.net*
- Salecl, Renata, "Frustrirano društvo između straha i neizvjesnosti", intervju, *Novi list online*, 24.11.2002.
- Sedvik, Mark, *Protiv modernog sveta – Tradicionalizam, tajna intelektualna istorija 20. veka*, Centar za izučavanje tradicije, Ukronija, Beograd, 2006.
- Sulejmanpašić, Zija, *Islamski fundamentalizam – što je to?*, KAJ, Zagreb, 1993.

- Tatalović, Siniša, *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
- Tilly, Charles, *Violence, Terror and Politics as Usual*, *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006.
- Tomaševski, Katarina, *Izazov terorizma*, Mladost, Beograd, 1983.
- Vukadinović, Radovan, *Teorije međunarodnih odnosa*, Politička kultura, Zagreb, 2005.
- Wilkinson, Paul, *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Yahya Harun, "Islam Denounces Terrorism", Istanbul, Turkey, 2002., *www.filozofija.net*
- Young, M. Robert, *Fundamentalism and Terrorism*, *www.cpi.hr*, 8. 10. 2006.

Summary

Contemporary Fundamentalism

Fundamentalism appeared in 1920's in the USA within the framework of Protestantism. Since then, many characteristics of this movement have changed. Contemporary fundamentalism exists primarily as ideology with a political tendency trying not to influence public policy creators, but to form them. Although in contradiction with the basic term of fundamentalism, contemporary fundamentalism is a modern ideology. The term of modernity is a key term in understanding contemporary fundamentalism. Primarily for undertaking the modern methods of arm fight (terrorism), using modern technologies (mass media), overtaking modern political institutions (situation in Iran after the revolution in 1979) as well as the standards of modern society (attitude toward women). Speaking about contemporary fundamentalism one has to mention its connection with terrorism as a tool for achieving political goals. Also, it is very interesting to mention the revolutionary tendency of contemporary fundamentalist movements, seen through the need of fundamentalists for deep changes of the entire society. Regarding stereotypes, they only give momentum to fundamentalist movements, giving them mass support or mass critique, encouraging them in the "magic circle". Reasons for creation and development of contemporary fundamentalism one can try to search within or outside the framework of contemporary society, one or more religions or terrorism thematic.

Key words: fundamentalism, contemporary fundamentalism, terrorism, ideology, modernity